

Krzysztof Kasprzak

OCHRONA I ZAGROŻENIA PRZEMĘCKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

Protection of and threats to Przemęcki Landscape Park

Abstract

Przemęcki Landscape Park was established in order to preserve unique fragments of postglacial landscape of interest for human recreation in Wielkopolska. Threats posed to the park are worsening air and water pollution, an unsatisfactory and unstable state of management, and local illegal collection of mineral raw materials. Several areas of the Park are also periodically overburdened by tourists and significantly overbuilt with recreation facilities. Protection measures for the park are primarily focused outside of the area itself and concern controlling industrial development, discouraging urbanization of the area, and not enlarging local recreation centers.

KEY WORDS: landscape park, area of protected landscape, tourism, recreation

W 1989 roku Wojewódzka Rada Narodowa w Lesznie podjęła uchwałę w sprawie wyznaczenia obszarów chronionego krajobrazu na terenie woj. leszczyńskiego. Wyróżniono wtedy między innymi "*Obszar Przemęcko-Wschowski*" z kompleksem lasów w okolicach Włoszakowic o powierzchni około 412 km², gdzie jak zakładano z części tego obszaru miał zostać utworzony w perspektywie park krajobrazowy. Uchwała ta przewidywała m.in. ustalenie dla tych obszarów odmiennych zasad prowadzenia gospodarki. W 1991 roku rozporządzeniem Wojewody Leszczyńskiego powołano "*Przemęcki Park Krajobrazowy*" (Rozporządzenie ... 1991). Propozycja utworzenia tego Parku została przedstawiona na początku lat osiemdziesiątych przez Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej (Stan i kształtowanie ... 1984, Ochrona wartości ... 1988, Zimniewicz 1991).

Przemęcki Park Krajobrazowy w systemie obszarów chronionych woj. leszczyńskiego. W woj. leszczyńskim wyznaczony system obszarów chronionego krajobrazu obejmuje łączną powierzchnię 1 658 km², co stanowi prawie 40 % ogólnej powierzchni województwa (Województwo leszczyńskie ... 1993). W skład tego systemu, łączącego się przestrzennie z systemem krajowym, wchodzi m.in. dwa parki krajobrazowe: "*Przemęcki*

PK" i "PK im. gen. Dezyderego Chłapowskiego". Obszary chronionego krajobrazu (tab.1) obejmują powierzchnie województwa o stosunkowo dobrze zachowanych walorach środowiska przyrodniczego, zapewniające zwłaszcza odpowiednie warunki dla wypoczynku ludności. Są to obszary obejmujące wyróżniające się krajobrazowo tereny o różnych typach ekosystemów. Uzupełnieniem wydzielonych obszarów chronionego krajobrazu w ramach systemu obszarów chronionych województwa są powiązania przyrodniczo-ekologiczne, decydujące o zwartości i ekologicznej ciągłości systemów obszarów chronionych. Składają się na nie dolinne i wododziałowe łączniki ekologiczne, obszary leśne, zadrzewienia przydrożne, przywodne i śródpolne oraz parki podworskie.

Tab. 1. Obszary Chronionego Krajobrazu woj. leszczyńskiego (Województwo leszczyńskie ... 1993)

Tab. 1. Areas of protected landscape in the Leszno Voivodship (Województwo leszczyńskie ... 1993)

Nazwa Obszaru	Powierzchnia km ²	Położenie i charakterystyka
Przemęcko-Wschowski	412,25	okolice Bucza, Przemętu, Włoszakowic, Kaszczoru i Lgnina z grupą jezior rynnowych Pojezierza Sławskiego wraz z otaczającymi je wzniesieniami i rozległymi kompleksami leśno-łąkowymi; w skład obszaru wchodzi "Przemęcki PK"
Śmigielesko-Święciechowski	90,25	dolina Samicy wraz z otaczającym ją drzewostanem leśnym
Dolina Baryczy	441,25	dolina Baryczy wraz z dopływami: Orlą, Rowem Polskim i Rowem Śląskim oraz fragment doliny Odry; obszar o znacznych powierzchniach łąk bagnisto-torfowiskowych oraz o największej lesistości i najniższej gęstości zaludnienia
Krzywińsko-Osiecki	714,25	Pojezierze Krzywińskie i Pojezierze Dolskie oraz doliny Rowu Polskiego, Rowu Śląskiego i Kanału Obry, liczne pasmowe i kępowe zadrzewienia śródpolne; w skład obszaru wchodzi "PK im. gen. Dezyderego Chłapowskiego"

Położenie geograficzne. "Przemęcki Park Krajobrazowy" o powierzchni 21 450 ha utworzony został na terenach czterech gmin (Przemęt, Włoszakowice, Wijewo, Wschowa) dla zachowania jednego z najbardziej

interesujących fragmentów krajobrazu polodowcowego w Wielkopolsce, ochrony ich wartości krajobrazowych, przyrodniczych, kulturowych i estetycznych. Otulinę Parku tworzą Obszary Chronionego Krajobrazu: od zachodu i południa głównie Przemęcko-Wschowski, od wschodu Śmigielesko-Święciechowski, łączący się dalej z Krzywińsko-Osieckim i Doliną Baryczy na południu.

Park znajduje się w północno-zachodniej części województwa na granicy Pojezierza Lubuskiego i Pojezierza Wielkopolskiego w regionie Pojezierza Sławskiego, na południowej granicy zasięgu stadiału leszczyńskiego ostatniego zlodowacenia. Zgodnie z podziałem Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej na regiony Park położony jest w zasięgu Pagórków Kaszczorskich, Pagórków Lgińskich, Rowu Sławińskiego oraz obrzańkiego odcinka Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej. Tereny Parku stanowią obszar mozaikowo rozmieszczonych znacznych powierzchni, jezior, wyspowo położonych pól uprawnych i dużych kompleksów leśnych. Obszar Parku tworzy nieckę, na której występują moreny czołowe i pagórki kemowe, rozcięte przez liczne rynny lodowcowe. Najniższy poziom terenu, którym są poziomy lustra wody w jeziorach oraz terenów bagiennotorfowych położonych w obniżeniach doliny Kanałów Obrzańskich, znajduje się na wysokości około 60 m n.p.m. Kulminacje dochodzą do 100 m n.p.m. (rejon Pagórków Kaszczorskich) na północy oraz do 120-123 m n.p.m. na terenie lasów włoszakowickich. Na obszarze Parku rozciągają się pagórki morenowe (wysokość 15-30 m), zbudowane z piasków i żwirów na podłożu gliniastym. Obszary pagórkowate obniżają się łagodnie ku północy, przechodząc w terasy akumulacyjne związane z rozległymi dolinami Kanałów Obry, jezior w okolicach Przemętu i Kanału Błotnickiego. Najniższy poziom terasowy (60,0-61,0 m n.p.m.), który zajęty jest głównie przez torfowiska, tworzy terasę zalewową denną. Wyższy poziom (61,0-63,0 m n.p.m.) stanowi terasa środkowa, zajęta głównie przez pola uprawne i wsie. Miejscami powstały na niej piaszczyste wydmy, porośnięte obecnie lasem (Formanowicz, Mielcarek 1984; Czerniak, Mielcarek 1991).

Park usytuowany w zlewni Obrzańkiego Kanału Południowego należy do dorzecza Odry. Odwadniany jest w kierunku północnym przez dopływ z Jeziora Dominickiego, w końcowym odcinku zwany Kanałem Przemęckim, przejmującego na wysokości Jeziora Błotnickiego jako prawobrzeżny dopływ Kanał Błotnicki. Znaczne przekształcenia sieci hydrograficznej, spowodowane m.in. przekopaniem głównych kanałów Obry (Północnego i Południowego), Kanału Mosińskiego oraz Kanału Środkowego wraz z gęstą siecią rowów odwadniających, umożliwiły w XIX wieku zagospodarowanie powstałych obniżen łęgowych (Wielki Łęg Obrzański) wypełnionych

Ryc. 1. Przemęcki Park Krajobrazowy na tle systemu obszarów chronionych woj. leszczyńskiego. Obszary Chronionego Krajobrazu: I - Przemęcko-Wschowski, II - Śmigielesko-Święciechowski, III - Krzywińsko-Osiecki, IV - Dolina Baryczy. Główne obszary zasobowe wód podziemnych (hydrologiczne struktury czwartorzędowe): A - Pradolina Warszawsko-Berlińska, B - struktura międzymorenowa Zbąszyń - Leszno, C - Zbiornik międzymorenowy "Leszno", D - Sandr Leszczyński, E - zbiornik śródmorenowy "Wschowa"

Fig. 1. Przemęcki Landscape Park within the Leszno Voivodship's system of protected areas. Areas of protected landscape: I. Przemęcko-Wschowski, II. Śmigielesko-Święciechowski, III. Krzywińsko-Osiecki, IV. Barycz Valley. Main areas of underground water resources (Quaternary hydrological structures): A. Warsaw-Berlin Spillway, B. Zbąszyń-Leszno Intermorainal Structure, C. Leszno Intermorainal Reservoir, D. Leszczyński Outwash, E. Wschowa Inner-morainal reservoir

torfami o miąższości około 70 cm jako łąki kośne. W południowej części Parku charakterystycznym elementem sieci hydrograficznej są natomiast szerokie i płaskie rynny z licznymi jeziorami, łączące się ze sobą kanałami i rowami.

Na terenie Parku występują 24 jeziora o łącznej powierzchni 1400 ha. Największym jest Jezioro Dominickie (tab. 2), które wraz z innymi

Tab. 2. Zagospodarowanie zlewni i stan czystości wybranych jezior Przemęckiego Parku Krajobrazowego (dane według: Województwo leszczyńskie... 1993, Choiński 1992)

Tab. 2. Management of water basins and the state of cleanliness of selected lakes in the Przemęcki Landscape Park (*Województwo leszczyńskie ... 1993, Choiński 1992*)

Lp.	Nazwa jeziora	Powierzchnia ha	Sposób zagospodarowania zlewni bezpośredniej w % jej powierzchni	Wymiana wody w jeziorze w %	Klasa czyst. akt.	Klasa czyst. docel.
1	Brzeźnie	43,2	> 60 lasy	200	I	I
2	Zapowiednik	24,1	> 60 lasy	200	I	I
3	Dominickie	343,9	> 60 lasy	30	II	I
4	Breńskie	38,1	> 60 grunty orne	200	II	I
5	Wieleńskie	220,2	> 60 grunty orne	1000	III	I
6	Białe-Miałkie	104,4	> 60 grunty orne	200	III	I
7	Wielkie	51,2	> 60 grunty orne	30	III	I
8	Boszkowskie	29,4	> 60 grunty orne	200	III	I
9	Przemęckie (Północne)	243,4	> 60 grunty orne	30	non	II

czterema jeziorami [Wielkie (Starkowskie), Małe (Buckie), Boszkowskie, Trzebidzkie] połączone jest poprzez ciek Wencerka w jeden system. Jeziora są płytkie o średniej głębokości od 1,9 m (Białe-Miałkie) do 8,8 m (Święte) o silnie zaawansowanych procesach eutrofizacji.

Północna część Parku położona jest na zasobowych obszarach wysokiej ochrony wód podziemnych w hydrogeologicznych strukturach czwartorzędu. Największe rezerwy wody w województwie, gdzie w porównaniu z innymi regionami kraju zasoby wód podziemnych są niewielkie i niewystarczające, występują właśnie na terenie Parku w rejonie jezior wielieńskich oraz Jeziora Dominickiego. Nadwyżkę zasobową zgodnie z projektem badań hydrogeologicznych szacuje się na 618-1775 m³/h. Na terenie Parku eksploatowane są wody podziemne, z płytkiej czwartorzędowej warstwy wodonośnej o lustrze wody ustabilizowanym na głębokości 5-8 m pod powierzchnią terenu. Wydajność jednostkowa ujęć tych wód nie przekracza 8 m³/h; wydajność wód z głębszych warstw wodonośnych jest większa i sięga od 19 do 41 m³/h (Formanowicz, Mielcarek 1984).

Pod względem użytkowania gruntów w Parku tylko około 50% przypada na grunty użytkowane rolniczo (pola uprawne, użytki zielone). Na lasy i wody powierzchniowe przypada łącznie około 45% powierzchni Parku; stosunkowo duże powierzchnie leśne występują w okolicach wsi Włoszakowice, Olejnica i Brenno, natomiast wód powierzchniowych w okolicach wsi Boszkowo i Wielień.

Użytki zielone rozwinięte są na torfach, glebach mułowo-torfowych (pobagiennych) i murszach. Grunty orne, zlokalizowane głównie na wyniesieniach wysoczyznowych rozdzielających obszary dolinne, wykształcone są głównie na glebach bielcowo-brunatnych, brunatnych kwaśnych i wylugowanych, miejscami na ziemiach czarnych. Większość gleb odznacza się słabym uwilgotnieniem i dużą przepuszczalnością. Powoduje to konieczność uprawy odmian roślin o małych wymaganiach glebowych, zwłaszcza odpornych na okresowe niedobory wody w glebie. Przeważają gleby klasy V, VI i VI, należące do kompleksów rolniczej przydatności gleb żytnio-ziemniaczanego słabego i żytnio-lubinowego. Są to gleby lekkie, wytworzone głównie z piasków o małej pojemności wodnej, silnie przesuszone. Niewielka powierzchnię zajmują gleby dobre klasy III i IV w kompleksach rolniczej przydatności gleb pszenno-żytnim i żytnio-ziemniaczanym (Kasprzak 1984).

Na terenie Parku występują stosunkowo duże zasoby kruszywa mineralnego, kredy jeziornej i torfów, które nie mogą być jednak wykorzystywane na skalę przemysłową ze względu na ustanowiony reżim

ochronny.

Charakterystyka przyrodnicza. Cechą charakterystyczną szaty roślinnej Parku jest duży udział roślinności urządzonej, silnie zmienionej przez człowieka (pola uprawne, łąki, zadrzewienia, zakrzewienia, parki podworskie, cmentarze). Skutkiem wczesnie rozpoczętego procesu wylesień występuje silne rozdrobnienie i izolacja kompleksów leśnych. Zwarte kompleksy leśne występują głównie na zachód i południowy zachód od Włoszakowic oraz na południe i południowy zachód od Przemętu. Pierwotne wielogatunkowe lasy liściaste i mieszane zostały w wyniku gospodarczej działalności człowieka zastąpione lasami sosnowymi. Szczególnie charakterystycznym zbiorowiskiem leśnym na obszarze Parku są acidofilne dąbrowy (Krotoska 1977; Brzeg, Kasprowicz, Krotoska 1989). Dominującym typem siedliskowym lasów, zajmujących przeszło 35 % powierzchni - przy średniej lesistości województwa leszczyńskiego wynoszącej 19,6 % (średnia krajowa: 27 %) - są bór mieszany świeży i bór świeży. Na siedlisku boru świeżego, występującym głównie na wschód i zachód od Jeziora Przemęckiego, rozwinięty jest jako rezultat przekształceń antropogenicznych drzewostan sosnowy. Na siedlisku boru mieszanego świeżego rozwinięte są drzewostany sosnowe (I-III klasa bonitacji), dębowe (II-III klasa) i bukowe (III-IV klasa). Większość powierzchni obniżen obrzańskich zajmują wilgotne żyzne łąki o charakterze szuwarów z dominacją turzyc. Powierzchnie leśne, utworzone przez olszę czarną, jesion wyniosły, rzadziej wiązy, są natomiast niewielkie.

Na terenach rolniczych przeważają biotopy o niewielkich powierzchniach; rolnictwo wielkoobszarowe rozwinęło się jedynie głównie między Kaszczorem a Mochami, w rejonie Zaborowca, Bucza i Sokołowic. Poza licznie występującymi zadrzewieniami śródpolnymi, głównie kępowymi, na terenie Parku występują także zadrzewienia wierzbowe i olchowe wzdłuż grobli i kanałów melioracyjnych.

Zbiorowiska roślinne o charakterze naturalnym zachowały się już tylko na terenach trudno dostępnych. Są to głównie torfowiska typu przejściowego, położone w bezpośrednim sąsiedztwie jezior lub na niewielkich powierzchniach w obniżeniach wśród podmokłych łąk. Wśród bogato rozwiniętej w różnego typu zbiornikach roślinności wodnej stwierdzono występowanie wielu rzadkich gatunków, m. in. pływacza mniejszego (Fabiszewski, Faliński 1967). Na terenie Parku występują także bardzo niewielkie powierzchnie kserotermicznych zbiorowisk muraw napiaskowych.

Dokładniej jak dotąd poznano jedynie faunę kręgowców Parku. Szczególnie licznie występują ptaki. Park uznany został za ostoję ptaków o

randze krajowej, w której stwierdzono występowanie ponad 170 gatunków, w tym 136 gatunków lęgowych. Podczas wędrówek i w okresie zimy w ostoi występuje ponad 40 gatunków ptaków. Zimą w tej ostoi szczególne znaczenie dla ptaków wodnych ma stosunkowo późno zamarzające Jezioro Dominickie o rozległym lustrze wody i szerokiej strefie litoralu (Ostoje ptaków ... 1994). Od północy tereny Parku sąsiadują bezpośrednio z "Wielkim Łęgiem Obrzańskim" - ostoją ptaków o randze europejskiej. Obejmuje ona fragment doliny Środkowej Obry na terenie gmin Wolsztyn, Rakoniewice, Wielichowo, Kamieniec, Przemęt i Śmigiel (powierzchnia ostoi około 16 tys. ha). Poprzez Śmigielsko-Święciechowski Obszar Chronionego Krajobrazu Park sąsiaduje z ostoją ptaków o randze europejskiej "Zbiornik Wonieść" (powierzchnia około 900 ha), będącą zbiornikiem retencyjnym utworzonym na rzece Samicy, uchodzącej poprzez Kanał Wonieść do Obry (Ostoje ptaków ... 1994).

Liczne w Parku są populacje zwierząt gatunków łownych (dzik, sarna, jelen). Spośród rzadkich już obecnie gatunków stwierdzono w Parku występowanie borsuka, kraski i cietrzewia. Na Jeziorze Trzebidzkim oraz na jego dopływach i wypływach występują bobry (dane Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody w Lesznie; Województwo leszczyńskie ... 1993).

Rezerваты i pomniki przyrody. Najcenniejsze tereny Parku objęte są ochroną jako rezerваты przyrody: "Wyspa Konwaliowa" oraz "Torfowisko nad Jeziorem Świętym".

1) Rezerwat przyrody "Wyspa Konwaliowa" to rezerwat krajobrazowy o powierzchni 20,15 ha. Ochronie podlega całość krajobrazu (zalesiona wyspa na Jeziorze Radomierskim) wraz z szatą roślinną. Głównym zbiorowiskiem leśnym jest ciepłolubny podzespół acidofilnej dąbrowy *Calamagrostrio-Quercetum convallarietosum*. Gatunkiem dominującym w drzewostanie jest dąb bezszypułkowy w wieku około 150 lat, miejscami z domieszką sosny; runo bogate gatunkowo. W południowo-zachodniej części wyspy dominuje sosna; sporadycznie występuje także brzoza brodawkowata. Poszycie tworzy głównie leszczyna, pojedynczo występuje jałowiec, buk i jarzębina. W runie panuje orlica pospolita i trzcinnik leśny. W północno-zachodniej części wyspy występuje także nieduża przybrzeżna powierzchnia lasu zbliżonego do łągu jesionowo-olszynowego z lipą, jaworem, klonem, olchą i jesionem. Runo bujne i bogate gatunkowo. Brzegi wyspy porasta roślinność szuwarowa i związana z podmokłymi łąkami. Dużą atrakcją florystyczną rezerwatu jest łąkowo występująca konwalia majowa. W środkowej części wyspy licznie występuje lilia złotogłów. Stwierdzono także gatunki ciepłolubne: wykę kaszubską, rutewkę żółtą, groszek czerniejący, gorysz pagórkowy, dzwonek boloński, kłosownicę

pierzastą, stokłosę bezostną, chaber drakiewnik.

2) W ścisłym rezerwacie przyrody "Torfowisko nad Jeziorem Świętym" o powierzchni 7,59 ha ochroną objęto torfowisko przejściowe wytworzone w zagłębieniu otoczonym wałami wydm porośniętych borem sosnowym. W południowej części rezerwatu niewielką powierzchnię lustra wody otacza kozuch mszaru. Wśród bardzo bogatej roślinności torfowiska na uwagę zasługują kępy wełnianki pochwowatej oraz występowanie m.in. bobrka trójlistnego, bagnicy torfowej, rosiczki okrągłolistnej, bagna zwyczajnego, modrzewnicy zwyczajnej, skrzypu bagiennego, żurawiny błotnej.

W najbliższym czasie projektuje się utworzyć jeszcze cztery kolejne rezerwaty przyrody dla zabezpieczenia godnych ochrony zasobów przyrody. Rezerwat leśny "Kwaśna dąbrowa w Lasach Włoszakowickich" o powierzchni około 630 ha ochroną obejmować będzie acodofilną dąbrowę *Calamagrostio-Quercetum*. Lasy tego typu występują w zachodniej części naszego kraju, jednak na niewielkich powierzchniach (Krotoska 1977; Brzeg, Kasprzowicz, Krotoska 1989). Celem utworzenia rezerwatu ornitologicznego "Jezioro Trzebickie" o powierzchni 92 ha będzie ochrona miejsc lęgowych rzadkich gatunków ptaków, głównie wodnych (Kuzniak 1981, 1985). Jezioro Trzebidzkie, położone w pobliżu Bucza w gminie Przemęt, stanowi ostatnie z ciągu połączonych kanałami jezior (Boszkowskie, Wielkie i Małe) na północno-wschodnim skraju Pojezierza Sławskiego. Rezerwat obejmie typowo eutroficzne płytkie jezioro o powierzchni lustra wody około 30 ha, mulistym dnie, z różnorodną gatunkowo roślinnością szuwarową i bagienną wraz z otaczającymi je rozległymi trzcinowiskami o powierzchni około 50 ha oraz drzewostany o powierzchni około 10 ha. Wśród nich najbardziej interesujący jest położony na wysokiej skarpie po południowej stronie jeziora las mieszany sosnowo-bukowy i grabowo-bukowy o charakterze pierwotnym. Występują w nim około 130-letnie buki i sosny. W dolnym piętrze występują dęby bezszypułkowe, brzozy i wiązy, a gęsty podszyt tworzy grab. Na terenach projektowanego rezerwatu stwierdzono jak dotąd obecność ponad 80 gatunków ptaków lęgowych. Dalsze 30 gatunków wykorzystuje jezioro głównie jako miejsce żerowania w okresie wiosennym i letnim lub jest regularnie spotykanych podczas przelotu wiosennego i jesiennego. Projektowane dwa rezerwaty krajobrazowe obejmować będą obszary jezioro-leśno-łąkowe z jeziorami: Wielkim, Małym, Trzebidzkim i Boszkowskim (2200 ha) oraz jeziorami: Zapowiednik, Krzywce, Maszynek, Brzeźnie i Lincjusz (800 ha).

Na terenie Parku występują także obiekty przyrodnicze chronione prawem jako pomniki przyrody, głównie okazałe lipy i dęby. Wymienić

można m.in. lipy szerokolistne w Boguszynie i Włoszakowicach, platan klonolistny i olcha czarna w parku we Włoszakowicach, lipy drobnolistne w Wieleniu, wiąz szypułkowy w Brennie, dęby w Mochach i Krzyżowcu, jesion wyniosły porośnięty bluszczem w Przemęcie. Platan klonolistny o obwodzie 819 cm rosnący w parku wiejskim we Włoszakowicach uważany jest za jeden z trzech najstarszych platanów w Polsce (około 200 lat).

Wartości kulturowe. Tereny obecnego Parku były od wieków zaludnione. Badania archeologiczne wskazują, że okolice Przemętu penetrowane były przez ludność rolniczą związaną z kulturą ceramiki wstęgowej, osiadłą w okolicach dzisiejszego Kościana (V tysiąclecie p.n.e.). Stwierdzono także ślady ludności kultury pucharów lejkowatych (Przemęt i okolice, Grotniki, Zaborowiec) oraz ludności ceramiki sznurowej (Grotniki, Zaborowiec, Włoszakowice) (od ok.3600 do 2500 p.n.e.). W Przemęcie i jego najbliższej okolicy przez wiele wieków epoki brązu rozwijało się osadnictwo kultury łużyckiej o czym świadczą liczne znaleziska kultury materialnej i cmentarzyska. Odnaleziono także cmentarzyska ludności kultury pomorskiej (Sokołowice, Bukowiec, Mochy). Nieliczne są znaleziska z okresu kontaktów terenów obecnego Parku z Imperium Rzymskim ze względu na położenie na uboczu od ówczesnych szlaków handlowych i komunikacyjnych. Znaleziono (Przemęt) natomiast ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego, związane z opolem przemęckim. Na drugą połowę XI wieku, gdy kształtowała się kasztelania przemęcka, datowane są cmentarzyska z okolic Przemętu, Grotnik i okolic Włoszakowic. Z okresu tego pochodzą także odnalezione w Przemęcie skarby srebrne, wskazujące na znaczenie ekonomiczne tego grodu. Duży wpływ na rozwój ekonomiczny obszarów obecnego Parku było przejście Przemętu w posiadanie cystersów (Karłowska-Kamzowa 1984, Wędzki 1991).

Cenne obiekty zabytkowe, głównie budowle sakralne, zachowane są obecnie m.in. w Przemęcie, Włoszakowicach, Wieleniu, Brennie i Dłużynie. Spośród zachowanych przydworskich założeń parkowych na uwagę zasługuje niewielki (3,8 ha) XX-wieczny park w Buczu (gm. Przemęt), znany z rosnących w nim okazałych dębów i lip oraz wpisany do rejestru zabytków XVIII-wieczny park we Włoszakowicach (15,68 ha).

Zagrożenie walorów Parku i jego ochrona. Jednym z najpoważniejszych problemów woj. leszczyńskiego jest racjonalne gospodarowanie wodą i stan jej czystości. Szczególnie dotkliwe deficytu wody występują w latach suchych o niewielkich opadach atmosferycznych. Dla poprawy bilansu wodnego terenów rolniczych planowano w przeszłości budowę szeregu zbiorników retencyjnych oraz podpiętrzanie jezior, także na obecnym

obszarze Parku (Studium koncepcyjne ... 1982; Kasprzak 1984). Większość tych projektów zaniechano lub wstrzymano. Brak jest w takiej sytuacji możliwości dostatecznego zakumulowanie zasobów wodnych. Osuszanie terenów Parku stanowi poważne zagrożenie dla ostoji ptaków wodnoblotnych.

Stan czystości wód powierzchniowych Parku jest niezadowolający (Województwo leszczyńskie ... 1993), co spowodowane jest nieuregulowaną gospodarką ściekową w miejscowościach i obiektach wypoczynkowych oraz dużym wpływem zanieczyszczeń przestrzennych z terenów rolniczych. Wiąże się to także bezpośrednio z niewielkim wyposażeniem miejscowości i obiektów w urządzenia do oczyszczania ścieków, małą sprawnością oczyszczalni ścieków już eksploatowanych oraz stosunkowo dużą podatnością jezior na wpływy antropogeniczne, będącą wynikiem niekorzystnych warunków przyrodniczych, np. znacznym udziałem terenów rolniczych w powierzchni zlewni (tab. 2). Tereny Parku nie mają jeszcze pełnego uzbrojenia w zakresie zaopatrzenia w wodę. W wielu wsiach nadal przeważają indywidualne ujęcia ze studni. Ścieki z zakładów rolnych (np. przetwórnictwa owocowo-warzywnego, gorzelnie, mleczarnie) zrzucane są bez oczyszczania na ogół do rowów melioracyjnych i kanałów (np. Kanał Przemęcki, Rów Krzycki), za pośrednictwem których zanieczyszczają wody powierzchniowe nawet wtedy, kiedy zakład zrzucający ścieki nie jest zlokalizowany w granicach Parku. We wsiach ścieki niekiedy odprowadzane są do kanalizacji deszczowej odwadniającej drogi, z której dostają się następnie do rowów melioracyjnych. Ścieki z ośrodków wypoczynkowych i części domków letniskowych są na ogół gromadzone w zbiornikach bezodpływowych, skąd są wywożone (Kasprzak 1984). Od lat powszechne są sytuacje kiedy ścieki wypływają z przepełnionych lub uszkodzonych zbiorników lub zrzucane są awaryjnie lub nielegalnie do jezior. Duże ilości ścieków sanitarnych, zwłaszcza z budownictwa letniskowego wprowadzane są także bezpośrednio do gruntu. O dyskwalifikacji powierzchniowych wód płynących i stojących decydują zwłaszcza wysokie zawartości fosforanów, fosforu ogólnego oraz zanieczyszczenia mikrobiologiczne.

Na terenie Parku do najsilniej zanieczyszczonych jezior należy Jezioro Przemęckie, w którym pozaklasowy charakter wód utrzymuje się już od wielu lat. Spowodowane to jest znacznym dopływem do tego jeziora ścieków bytowo-gospodarczych z położonych w sąsiedztwie miejscowości, dużych skupisk ośrodków wypoczynkowych i osiedli prywatnych domków letniskowych oraz wpływem zanieczyszczeń z pól uprawnych i drenowanych łąk. Najczystsze (I klasa) są na terenie Parku jeziora Brzeźnie

i Zapowiednik. Ze względu na stosunkowo trudną dostępność, otoczone lasem lub terenami podmokłymi, oddalenie od miejscowości i nie wykorzystywanie na cele rekreacyjne woda tych jezior jest czysta. Stosunkowo czysta (II klasa) jest także woda Jeziora Dominickiego, stanowiącego podstawową bazę wypoczynkową dla wczasowiczów około 70 ośrodków wypoczynkowych zlokalizowanych wokół jeziora oraz właścители kilkuset prywatnych domków letniskowych. Spowodowane to jest niewielką podatnością tego jeziora na wpływy zewnętrzne, dzięki stosunkowo znacznej głębokości oraz znacznym udziałem powierzchni leśnej w zlewni. Utrzymanie czystej wody w jeziorach Parku wymaga przede wszystkim całkowitego wyeliminowania doprowadzania do jezior i ich dopływów ścieków, likwidacji punktowych źródeł zanieczyszczeń, uporządkowania gospodarki ściekowej we wszystkich miejscowościach, nadjeziornych ośrodkach wypoczynkowych i osiedlach letniskowych, a także ograniczenia dopływu zanieczyszczeń przestrzennych, pochodzących zwłaszcza z rolnictwa. W przypadku wielu jezior (np. Przemęckie, Wieleńskie, Białe-Miałkie, Wieleńskie, Boszkowskie) niezbędne są długotrwałe i kompleksowe działania rekultywacyjne na terenie zlewni i w samych jeziorach z wykorzystaniem różnych metod technicznych i biologicznych, zmniejszających obciążenie zbiorników ładunkiem fosforu.

W znacznym stopniu na terenie Parku, podobnie jak na obszarze całego województwa, zanieczyszczone są także wody podziemne, zwłaszcza najpłytszych czwartorzędowych poziomów wodonośnych. Zanieczyszczenie jest głównie wynikiem intensyfikacji produkcji rolniczej prowadzonej w województwie w latach 70-tych i 80-tych i przedostaniem się do wód poprzez lekkie gleby piaszczyste pozostałości nawozów mineralnych, środków chemicznej ochrony roślin, ścieków sanitarno-bytowych i produkcyjnych z przetwórstwa rolno-spożywczego oraz gnojowicy. Prawie 80 % płytkich studni kopanych posiada wodę niezdatną do picia ze względu na zanieczyszczenia bakteriologiczne i wysokie stężenia związków azotowymi. W Parku niezadowolająca pod względem sanitarnym woda do picia występuje w gminie Przemęt, natomiast zadowolająca w gminie Wijewo, Wschowa i Włoszakowice. Ocenia się, że antropogeniczne zmiany jakości wód podziemnych sięgają nawet do kilkudziesięciu metrów (Województwo leszczyńskie ... 1993).

Duży wpływ na środowisko przyrodnicze Parku ma stan czystości atmosfery. Park znajduje się w zasięgu ujemnego oddziaływania emisji pochodzących z Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego, w istotnym stopniu wpływających na pogorszenie się stanu czystości powietrza w południowo-zachodniej części województwa, m.in. na obszarze Parku (np.

w gminie Włoszakowice). Ujemne skutki emitowanych gazów, zwłaszcza dwutlenku siarki, zauważalne są obecnie zwłaszcza na terenach leśnych. Lokalne pogarszanie się stanu powietrza na obszarze Parku powoduje także emisja niska z kominów palenisk domowych i niewielkich kotłowni ogrodnich, obsługujących liczne w niektórych miejscowościach uprawy pod szkłem i folią. Sytuacja taka obserwowana jest zwłaszcza w Przemęcie i Włoszakowicach, gdzie niezbędne jest uporządkowanie gospodarki cieplnej dla potrzeb upraw ogrodnich.

Uporządkowania na terenie Parku wymaga także gospodarka odpadami komunalnymi i pochodzącymi z produkcji rolniczej. Polegać ona powinna na lokalizowaniu i budowie nowoczesnych gminnych składowisk odpadów komunalnych, wykorzystywanych wyłącznie dla potrzeb lokalnych, wprowadzania technologii utylizacji odpadów organicznych poprzez kompostowanie, wdrażania w jednostkach produkcyjnych technologii mało- lub bezodpadowych oraz likwidacji nielegalnych wysypisk i rekultywacji terenów powysypiskowych. Niezbędne jest także dyscyplinowanie społeczeństwa, zwłaszcza mieszkańców osiedli letniskowych w zakresie składowania odpadów w wyznaczonych dla tego celu miejscach.

Przeciwdziałać należy także nielegalnej eksploatacji kopalni. Najwięcej nielegalnych wyrobisk kruszywa stwierdzono m.in. w gminie Przemęt. Na terenie Parku pobieranie żwiru i piasku może następować wyłącznie na własne potrzeby właścicieli gruntów. W wyrobiskach nielegalnych wydobycie kruszywa winno być wstrzymane, a teren poddany rekultywacji po uprzedniej ocenie jego wartości przyrodniczych. Na terenach wyrobisk kruszywa występują bowiem często interesujące gatunki roślin i zwierząt.

Na podstawie kryterium użytkowania gruntów oraz urzędzenia powierzchni przeprowadzono ocenę atrakcyjności woj. leszczyńskiego dla turystycznych form rekreacji (Bartkowski 1985). Wskazała ona, że najbardziej atrakcyjne tereny dla programu rekreacyjno-rehabilitacyjnego z wyłączeniem krajoznawstwa to silnie nachylone zbocza wysp wysoczyznowych porośnięte lasem na pojezierzach Sławskim i Krzywińskim. Elementy atrakcyjności Pojezierza Sławskiego, na obszarze którego położony jest Park, to zwłaszcza jeziora, rozległe kompleksy leśne (siedliska borowe i lasowe), liczne pagórki morenowe typu kemowego, podłużne wzgórza (Ostańce Buczowskie) oraz dość stromo się wznosząca, rozcięta niewielkimi dolinami krawędź wysoczyzny morenowej na odcinku między Śmigłem przez Włoszakowice po południowe granice woj. leszczyńskiego na zachód do Wschowy. Z powodu istnienia na tym terenie i w jego sąsiedztwie małych ośrodków osadniczych (Śmigiel, Włoszakowice, Kaszczor, Przemęt), i dalej poza granicami województwa Śląwa Śląska ten

przyrodniczy kompleks rekreacyjny pełni także funkcje pozalokalne, np. dla wczasów pracowniczych innych miast województwa, zwłaszcza Leszna i miast na obszarach bezjeziornych (Głogów, Lubin, Legnica, Wrocław).

Niektóre obszary Parku są już od lat okresowo przeciążone turystyką oraz znacznie przeinwestowane budownictwem rekreacyjnym (Kasprzak 1984). Rejon jezior w okolicach Przemętu uznany został w wyniku przeprowadzonej waloryzacji turystycznej za obszar o największej przydatności walorów środowiska przyrodniczego dla stacjonarnych form turystyki oraz dla krajoznawstwa, turystyki wędrownej i specjalistycznej (np. kajakowej, żeglarskiej, rowerowej, jeździeckiej). W praktyce nastąpił jednak prawie niekontrolowany rozwój jedynie pierwszej z wymienionych form rekreacji, ograniczonej prawie wyłącznie do pobytów wypoczynkowych. Udział turystyki kwalifikowanej zawsze był i jest znikomy. Okresowy ruch turystyczny skupia się głównie wokół Olejnicy, Osłonina, Starkowa i Wielenia. Dużą atrakcją turystyczną jest szlak kajakowy przez jeziora okolic Przemętu, nazywany na odcinku Boszkowo - Olejnica - Boszkowo "Szlakiem Konwaliowym". W pobytach wypoczynkowych dominowały w okresie ostatnich 15 lat zorganizowane wczasy w obiektach zakładowych, obok których rozwijał się wypoczynek indywidualny w prywatnych domach letniskowych. Spowodowane to zostało celowym przeznaczeniem tych terenów w planie zagospodarowania przestrzennego woj. leszczyńskiego dla takiej właśnie formy wypoczynku. Efektem tak nakreślonych w końcu lat 70-tych założeń rozwojowych jest nadmierna koncentracja inwestycji rekreacyjnych na terenach nadjeziornych w okolicach Przemętu (Strategia realizacji ... 1989). W 1985 roku nad samymi jeziorami i w ich najbliższym otoczeniu zlokalizowane było 128 ośrodków wypoczynkowych (ponad 8200 miejsc noclegowych). Najwięcej ośrodków (76 obiektów) wybudowano wokół Jeziora Dominickiego oraz na północnym obrzeżu jezior Wielńskiego i Osłonińskiego, od wsi Wieleń, przez Osłonin po Olejnicę. Boszkowo wraz z najbliższymi okolicami dysponuje największą liczbą miejsc noclegowych (ośrodki wypoczynkowe, pola namiotowe, osiedla letniskowe) w skali całego woj. leszczyńskiego. Na początku lat 80-tych liczba osób wypoczywających nad tymi jeziorami w okresie letnim sięgała do 10 tys. Na obszarach tych wybudowano także bardzo dużą liczbę indywidualnych domków letniskowych. Ich lokalizacja, bardzo często nielegalna, wykracza poza granice terenów zajętych przez osadnictwo mieszkańców stałych i poza obszary zabudowane bazą turystyczną. Większość z nich pozostaje w terenach otwartych krajobrazowo (np. Olejnica, Bambry) tworząc sezonowe miejscowości, których mieszkańcy w okresie letnim stanowią znaczną część zaludnienia

terenu. Domy letniskowe budowane były przeważnie przez mieszkańców większych miast woj. leszczyńskiego. Obok licznych ośrodków wczasowych należących do różnych instytucji woj. leszczyńskiego wyróżniały się liczbą i często wielkością ośrodki dużych zakładów pracy, zwłaszcza Legnicko-Głogowskiego Zagłębia Miedziowego i Dolnego Śląska. Wskazuje to także na ponadregionalne znaczenie terenów Parku jako rejonu wypoczynkowego.

Przeprowadzone w 1980 roku dla potrzeb miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Włoszakowice na okres perspektywiczny do 1995 roku oceny pojemności turystycznej obszarów położonych na obszarze obecnego Parku wskazały, że na najbardziej atrakcyjnych pod względem turystyczno-rekreacyjnym terenach jeziornych całkowita pojemność turystyczna wynosi około 132 tys. osób. Tylko pojemność turystyczna najbliższych okolic Boszkowa oceniono na około 20 tys. osób (Strategia... 1989). Określa to możliwości terenowe zagospodarowania przestrzennego przy uwzględnieniu wszystkich typów turystyki i wypoczynku. Ze względu na zagrożenie jakie niesie ze sobą niekontrolowany rozwój wypoczynku pobytowego zespół ośrodków wypoczynkowych Boszkowa wpisany został w 1990 roku przez Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Lesznie na listę 20 zakładów województwa szczególnie uciążliwych dla środowiska. Uwzględniono tym samym nie tylko bezpośrednie ujemne oddziaływanie na wydzielone elementy środowiska, zwłaszcza wody i szatę roślinną, ale także istniejące zagrożenia przestrzenne w strefie nadjeziornej.

Skutki intensywnego rekreacyjnego użytkowania jezior w Parku widoczne są szczególnie na ich obrzeżu. Uległo ono dewastacji wskutek niewłaściwej lokalizacji ośrodków wypoczynkowych i plaż, rozmieszczonych wzdłuż linii brzegowej w niewielkiej odległości od brzegu. Największa degradacja szaty roślinnej występuje między ośrodkami i linią brzegową jeziora. Znacznie zwiększona erozja gleby jest także powodem powstawania na brzegu jezior (np. Dominickie) wyrw i jarów.

Tereny Parku należy traktować jako obszar wypoczynkowy najwyższej klasy. Dla zapewnienia możliwości realizacji zadań ochronnych parku krajobrazowego musi to być obszar wydzielony z rozwoju inwestycji przemysłowych i rozbudowy stacjonarnych ośrodków wypoczynkowych oraz chroniony przed żywiołowo rozwijającymi się procesami urbanizacyjnymi. Rekreacja z możliwościami lokalnego zainwestowania możliwa jest na obszarze chronionego krajobrazu, ponieważ zabudowanie na terenie Parku istniejących rezerw terenów rolnych wyłączań z produkcji ze względu na słabe gleby doprowadziłoby do kolejnej kumulacji

zagrożeń punktowych (np. ścieki) i przestrzennych. Obecnie wiele z zakładowych ośrodków wypoczynkowych nie jest wykorzystywanych z powodu trudności ekonomicznych i odchodzenia od świadczeń socjalnych w zakresie wypoczynku dla pracowników. Niewykorzystywane obiekty ulegają niszczeniu i pogłębiają dewastację przestrzeni.

Zagospodarowanie Parku ma decydujące znaczenie dla realizacji celów jakim ma służyć. Musi ono z jednej strony uwzględniać i zapewniać zabezpieczenie Parku przed konsekwencjami wynikającymi z masowego wypoczynku, natomiast z drugiej umożliwiać prowadzenie takich działań gospodarczych, które pozwolą na kompleksową ochronę zasobów przyrody nieożywionej i ożywionej oraz utrzymanie się miejscowej ludności na odpowiednim poziomie.

LITERATURA

- BARTKOWSKI T. 1985. Ocena atrakcyjności geokompleksu województwa leszczyńskiego dla turystycznych form rekreacji w ramach rekreacji krótkiej (po pracy i sobotnio-niedzielnej). W: Warunki przyrodnicze rozwoju turystycznych form rekreacji. Monografie AWF w Poznaniu, 209: 211-219.
- BRZEG A., KASPROWICZ M., KROTOSKA T. 1989. Acidofilne lasy z klasy Quercetea robori-petraeae w Wielkopolsce. Cz. 1: dąbrowa trzęślicowa. *Bad. Fizjograf. Pol. Zach. ser. B*, 39: 5-36.
- CHOIŃSKI A. 1992. Katalog Jezior Polski. Część III - Pojezierze Wielkopolsko-Kujawskie i jeziora na południe od linii zasięgu zlodowcaenia bałtyckiego. Fundacja WARTA, Poznań.
- CZERNIAK M., MIELCAREK M. 1991. Położenie geograficzne i środowisko przyrodnicze. W: K. Ziemiowicz (red.), *Przemęt - zarys dziejów*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, str. 9-36.
- FABISZEWSKI J., FALIŃSKI J.B. 1967. O roślinności okolic Przemętu. *Przyr. Pol. Zach.* (za 1964), 8, 1-4: 13-46.
- FLORKOWSKI H. 1988. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej na rzecz ochrony środowiska. W: *Ochrona wartości krajobrazowych na Ziemi Kościańskiej*. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej, Kościan, s. 28-34.
- FORMANOWICZ M., MIELCAREK M. 1984. Charakterystyka fizjograficzna projektowanych parków krajobrazowych. W: *Stan i kształtowanie wartości krajobrazowych na Ziemi Kościańskiej*. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej, Kościan, str. 24-55.
- KARŁOWSKA-KAMZOWA A. 1984. Znaczenie wybranych obszarów Ziemi Kościańskiej dla dziejów kultury Polski. *Ibidem*, str. 6-23.
- KASPRZAK K. 1984. Znaczenie projektowanego Przemęckiego Parku Krajobrazowego dla gospodarki przestrzennej. *Ibidem*, str. 56-77.
- KROTOSKA T. 1977. Acidofilna dąbrowa Calamagrostio-Quercetum w lasach włoszakowickich koło Leszna. *Bad. Fizjograf. Pol. Zach. ser. B*, 30: 59-67.
- KUŹNIAK St. 1981. Jezioro Trzebidzkie, projektowany rezerwat ornitologiczny w

- województwie leszczyńskim. *Chrońmy Przyr. Ojcz.*, 5: 45-49.
- KUŹNIAK St. 1985. Ptaki w projektowanym rezerwacie ornitologicznym "Jezioro Trzebidzkie". W: H. Florkowski (red.), *Pamiętnik Towarzystwa Miłośników Ziemi Kościańskiej 1979-1980*, Kościan, s. 49-56.
- SZWARCZYŃSKI A. 1988. Ochrona środowiska w woj. leszczyńskim. Stan i kierunki rozwoju. W: *Ochrona wartości krajobrazowych na Ziemi Kościańskiej*, Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej, Kościan, s. 8-27.
- WĘDZKI A. 1991. Od starożytności do drugiego rozbioru polski. W: K. Ziemięwicz (red.), *Przemęt - zarys dziejów*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, str. 37-134.
- ZIMNIEWICZ K. 1988. Funkcje parków krajobrazowych (na przykładzie projektowanego Przemęckiego Parku Krajobrazowego). W: *Ochrona wartości krajobrazowych na Ziemi Kościańskiej*, Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej, Kościan, s. 122-135.
- ZIMNIEWICZ K. (red.) 1991. *Przemęt - zarys dziejów*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa-Poznań.
- Ochrona wartości krajobrazowych na Ziemi Kościańskiej*. 1988. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej, 153 str.
- Ostoje ptaków w Polsce*. 1994.. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Gdańsk.
- Rozporządzenie Nr 115a/91 Wojewody Leszczyńskiego z dnia 25 listopada 1991 r. w sprawie powołania Przemęckiego Parku Krajobrazowego. *Dz. U. Woj. Leszczyńskiego*, Nr 12, poz. 108.
- Stan i kształtowanie wartości krajobrazowych na Ziemi Kościańskiej*. 1984. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej, Kościan, 161 str.
- Strategia realizacji ochrony krajobrazu w rejonie jezior przemęckich*. 1989. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Zakład Planowania Przestrzennego, Warszawa (maszynopis).
- Studium koncepcyjne ochrony środowiska ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki wodnej województwa leszczyńskiego. Część II. Szczegółowa charakterystyka wybranych komponentów środowiska abiotycznego, biotycznego i antropogenicznego w aspekcie ich ochrony*. 1982. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk o Ziemi Oddział Wielkopolski, Poznań (maszynopis).
- Województwo leszczyńskie. Informacja o stanie środowiska*. 1993. Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Lesznie, Wyd. Kartograficzne WITANSKI, Katowice-Kraków-Poznań, 47 str.

Adres autora:

Katedra Geografii Turyzmu
Zakład Zagospodarowania Turystycznego AWF
ul. Rybaki 19
61-884 Poznań